

PRILAGOĐAVANJE TRŽIŠTA RADA U SRBIJI NOVIM USLOVIMA IZAZVANIM COVID-19 KRIZOM

Kosovka Ognjenović⁷

Institut ekonomskih nauka, Beograd, Srbija

Apstrakt: U ovom radu se analiziraju uticaji trenutne krize, izazvane pandemijom COVID-19 na funkcionisanje tržišta rada u Srbiji. Cilj rada je da se identifikuju ekonomski sektori, poslovi i zanimanja na koje je kriza više uticala, budući da analiza specifičnih pokazatelja tržišta rada ukazuje na njegov zastoј, uprkos smanjenim stopama nezaposlenosti i porastu stope zaposlenosti u 2020. godini. U radu je primenjena statistička analiza i korišćeni su sekundarni podaci o tržištu rada iz nacionalno reprezentativnih izvora, kao i baza Eurostat-a. Na bazi sprovedene analize, izvodi se zaključak da je kriza zaista delovala u pravcu pada zaposlenosti u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, kao i poslovnih uslužnih delatnosti vezanih za transport, ishranu i smeštaj, finansije i nekretnine. Međutim, neke druge delatnosti su bile nosioci privredne aktivnosti, pa tako i zapošljavanja, što je podstaklo tražnju za određenim zanimanjima, kao što su zanatlije i srodni radnici. U poređenju sa ostalim evropskim zemljama, iako uz određeno usporavanje funkcionisanja, tržišta rada Srbije može da se okarakterise kao otporno na dosadašnji uticaj krize.

Ključne reči: COVID-19, ekonomski sektor, međunarodna poređenja, poslovi, Srbija, tržište rada.

JEL: J21; J23; J24

⁷ dr Kosovka Ognjenović, naučni saradnik, Institut ekonomskih nauka, Beograd, e-mail: kosovka.ognjenovic@ien.bg.ac.rs

UVOD

U ovom radu se sagledavaju efekti trenutne krize, nastale usled pandemije izazvane virusom SARS-COV-2 (u daljem tekstu COVID-19), na funkcionisanje tržišta rada u Srbiji.⁸ U tom smislu, cilj rada je najmanje dvojak. S jedne strane, cilj je da se utvrdi koji su poslovi, zanimanja i ekonomski sektori najviše pogođeni pandemijom COVID-19, a s druge strane, da se sagledaju efekti trenutne krize i da se da osvrt na odgovore relevantnih politika. Iako pandemija ne jenjava i još uvek ne može da se sagleda konačan bilans negativnih posledica, mnogi radovi, po dosadašnjim efektima, upoređuju trenutnu krizu sa globalnom finansijskom krizom koja je izazvala pomeranja i institucionalne promene na tržištima rada diljem sveta (npr. van der Wielen & Barrios, 2021; Guerrieri, Lorenzoni, Straub & Werning, 2020; Bloom, Bunn, Mizen, Smietanka & Thwaites, 2020, i dr.). Stoga je to dodatni razlog da se uticaju pandemije COVID-19 na kretanja na tržištu rada Srbije posveti potrebna pažnja.

Iako su prva istraživanja javnog mnjenja najavljivala da će ekonomija Srbije ući u dublju recesiju, to se ipak nije ostvarilo u 2020. godini. Tako je u prvom kvartalu 2020. godine procenjavano da je 67 hiljada radnika prešlo na rad od kuće, kao i da je 168 proizvodnih preduzeća prestalo da radi, te da će 85% malih i srednjih preduzeća biti snažno pogođeno krizom zbog pandemije COVID-19 (OECD, 2020). Zaista, u nekim ekonomijama, tokom krize, realokacija aktivnosti je rasla brže od realokacije poslova, što je uzrokovalo snažniji pad BDP-a, nego što se odrazilo na nezaposlenost (ILO, 2020). Slično kretanje ekonomske aktivnosti u 2020. godini, obeležilo je i ekonomiju Srbije. Naime, BDP je realno smanjen za svega 1,0%, dok je stopa nezaposlenosti, prema podacima Ankete o radnoj snazi (ARS) Republičkog zavoda za statistiku (RZS), iznosila 9% ili 1,4 procentnih poena manje nego u 2019. godini (Vlada Republike Srbije – Ministarstvo finansija, 2020). Stopa zaposlenosti stanovništva starog 15 i više godina je iznosila 49,1% u 2020. godini i bila je veća za 0,1 procentni poen u odnosu na 2019. godinu, dok je stopa zaposlenosti stanovništva radnog uzrasta iznosila 61,3% ili 0,6 procentnih poena više u odnosu na prethodnu godinu (Republički zavod za statistiku, 2021). Paket mera ekonomske politike u 2020. godini iznosio je 5,8 mlrd. evra, a donete su sa namerom da se ublaži pad ekonomske aktivnosti. U 2021. godini planirano je da se

⁸ Svetska zdravstvena organizacija je proglasila pandemiju COVID-19 11. marta 2020. godine. Nakon toga, u Srbiji je doneta „Naredba o proglašenju epidemije zarazne bolesti COVID-19“, Sl. gl. RS br. 37/2020, str. 8, od 19.03.2020. Dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/viewdoc?uuid=e74f5510-49ae-4bbf-9boe-553900f5595a>.

alocira dodatnih 2,2 mlrd. evra, kako bi se rast BDP-a vratio na putanju pre pandemije sa očekivanim rastom do 5% u srednjem roku (Narodna banka Srbije, 2021).

Uticao šoka izazvanog pandemijom COVID-19 nije bio ravnomerno raspoređen na sve sektore, poslove ili preduzeća. Neki ekonomski sektori i preduzeća su snažno pogođeni krizom. Anketa poslodavaca, jedinstveno istraživanje Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ), nije sprovedena tokom 2020. godine, upravo zbog mera sprečavanja širenja epidemije koje su dovele do fenomena „održavanja socijalne distance“, izmeštanja dobrog dela aktivnosti na „rad od kuće“ i smanjenja broja radnih sati, uglavnom zbog prevremenog zatvaranja, kao obavezne zdravstvene mere koja se intenzivno sprovodila tokom 2020. godine. Bazirajući svoja očekivanja na poslovnim neizvesnostima, poslodavci su svake godine, kroz ovu Anketu, izražavali svoja očekivanja o kreiranju novih poslova i eventualnom gašenju postojećih, navodeći razloge za svoja očekivanja, kako u tekućoj godini tako i za jednu godinu unapred. Ovako prikupljeni podaci predstavljali su osnovu za kombinovano izračunavanje stope realokacije poslova gledajući jednu godinu unazad i jednu godinu unapred. Očekivanja privrednih subjekata, izražena kroz Anketu poslodavaca NSZ za 2020. godinu, su bila takva da je predviđen rast zaposlenosti u svim ključnim ekonomskim sektorima, što je trebalo da rezultuje neto stopom prirasta poslova od 3,1% (Nacionalna služba za zapošljavanje, 2020). Podaci o registrovanoj zaposlenosti u 2020. godini pokazuju da su predviđanja na bazi očekivanja privrednih subjekata približna ostvarenoj stopi rasta zaposlenosti koja je iznosila 1,9%.

U nastavku rada će biti analizirano stanje na tržištu rada Srbije na bazi komplementarnih podataka koje objavljuju RZS i NSZ i dato poređenje sa podacima Eurostat-a za evropske ekonomije, posebno u onim segmentima tržišta rada na koje se više odrazila kriza, kao što su izgubljeni poslovi, dinamika zapošljavanja usled odlaganja ili suzdržavanja poslodavaca, zastoj u dinamici traženja posla nezaposlenih i prelaz u neaktivnost, kao i časovi rada tokom krize.

Rad je organizovan u sledećim odeljcima. U narednom odeljku daje se pregled relevantne literature, sistematizovan na način da se upoređuju razvijene zemlje i daje pregled istraživanja za Srbiju. Zatim, sledi deo o podacima i metodima korišćenim u radu. Rezultati analize sa diskusijom su prikazani u zasebnom odeljku, a rad se završava navođenjem glavnih zaključaka i eventualnih preporuka izvedenih na bazi istraživanja.

PREGLED LITERATURE

Nakon izbijanja pandemije COVID-19 urađeno je nekoliko istraživanja koja su pokušala da preliminarno procene efekte trenutne krize na ekonomije razvijenih zemalja i pojedine segmente tržišta, a od posebnog interesa u ovom radu su ona istraživanja koja se bave tržištem rada.

Pouliakas i Branka (2020) su kreirali indeks rizika socijalne distance usled pandemije COVID-19 da bi identifikovali učesnike na tržištu rada koji će biti najviše pogođeni krizom u zemljama Evropske unije. Njihova je procena da će 23% zaposlenih biti u riziku od gubitka posla, a još 22% će biti izloženo značajnom riziku, te da će kriza iznad prosečno pogoditi vulnerabilne grupe učesnika na tržištu rada (žene, starije, lica koja su došla iz trećih zemalja, nisko obrazovane, angažovane sa nepunim radnim vremenom i zaposlene u mikro preduzećima). Takođe, baveći se ekonomijama Evropske unije, Baert (2021) analizira uticaj pandemije COVID-19 na pomeranja na tržištima rada i nalazi sličnosti sa uticajem svetske finansijske krize iz 2009. godine. U radu je primenjen metod 'iceberg' dekompozicije stanovništva starosti od 25 do 64 godine u periodu 2019-2020. godina. Rezultati primene ovog metoda su pokazali da je u većini evropskih zemalja nezaposlenost i neaktivnost stanovništva radnog uzrasta ostala stabilna. Međutim, najosetljivija na uticaj krize, izazvane pandemijom COVID-19, pokazala su se tržišta rada zemalja južne Evrope i baltičkih zemalja. Nasuprot tome, van der Wielen i Barrios (2021) ukazuju na potencijalni rizik od gašenja velikog broja poslova diljem Evrope, kao i na moguće pritiske na sistem novčanih naknada. Koristili su podatke na dnevnoj i mesečnoj bazi (preuzete sa *Google Trends* platforme) o rezultatima traženja posla i primenili odgovarajući ekonometrijski model. Osnovni nalazi ukazuju na trend usporavanja tržišta rada u odnosu na period pre pandemije, kao i na smanjeni interes traženja posla preko agencija za zapošljavanje (za čak 30%), ili oglašavanja putem *LinkedIn* platforme i sličnih servisa. Njihovi rezultati se podudaraju sa nalazima za druge razvijene zemlje, uključujući i SAD, prema kojima nezaposlena lica, u najvećem broju slučajeva, ne pokazuju interes za aktivnim traženjem posla tokom pandemije COVID-19. Ovi rezultati su važni zbog potencijalnih mera ekonomske politike koje je potrebno preduzeti da bi se pokrenuo ekonomski oporavak i smanjili rizici od histereze nezaposlenosti. Usled različite pogođenosti pandemijom ekonomskih sektora u SAD-u, koja je dovela do zatvaranja, otpuštanja i izlaska pojedinih firmi sa tržišta, a na bazi izvedenog teorijskog modela, Guerrieri i dr. (2020) zaključuju da bi optimalne ekonomske politike u borbi sa pandemijom COVID-19 trebalo da predstavljaju

kombinaciju popuštanja mera monetarne politike sa izdašnim merama socijalne politike. Njihovi zaključci su rezultat snažnog odgovora tražnje na šokove na strani ponude koji bi mogli da dovedu do recesije usled smanjene tražnje. Bloom i dr. (2020) analiziraju produktivnost po ekonomskim sektorima u Velikoj Britaniji u uslovima izloženosti virusu COVID-19 i zaključuju da je kratkoročni efekat krize povezan sa 3% smanjenom ukupnom produktivnošću faktora proizvodnje, dok očekivano smanjenje u srednjem roku iznosi 1%. Ovi zaključci korespondiraju rezultatima koji ukazuju na negativan uticaj rada od kuće na produktivnost zaposlenih, ukazujući na teškoće u adaptabilnosti radnim uslovima (Farooq & Sultana, 2021).

Imajući u vidu ulogu javnih službi za zapošljavanje, ILO studija (ILO, 2020) ukazuje na šta su se fokusirale ove službe tokom pandemije COVID-19, kada je reč o programima i politikama na tržištu rada. Suštinska uloga javnih službi za zapošljavanje jeste u ublažavanju problema uzrokovanih pojavom viška zaposlenih u pandemijom pogođenim ekonomskim sektorima, očuvanju poslova i veština, olakšavanju zapošljavanja u ključnim proizvodnim i uslužnim sektorima, kao i održavanju povezanosti zaposlenih sa tržištem rada. Pri tome, posebno je stavljen naglasak na radnike u nepovoljnom položaju, koji proističe iz njihove zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji, ili načina angažovanja putem novih (fleksibilnih) formi zapošljavanja koje ih često stavljaju pred prekarne radne uslove. S druge strane, ključne usluge javnih službi za zapošljavanje u pandemiji tiču se podrške nezaposlenima kroz isplatu novčanih naknada, upućivanje na službe koje pružaju različite vrste socijalne pomoći, kao i pružanja usluga posredovanja onim poslodavcima koji aktivno traže zaposlene različitih profila. Pored toga, ILO (2021) u svom izveštaju o politikama za mlade navodi da je njihov položaj naročito delikatan, imajući u vidu najmanje tri činjenice, koje su karakteristične za značajan deo ove populacije: prekid školovanja, smanjene šanse za obukama ili drugom vrstom učenja uz rad, što, evidentno, stvara dodatne teškoće za mlade tražioce zaposlenja, a naročito za one koji prvi put ulaze na tržište rada, kao i, gubitak posla a samim tim i izvora dohotka, usled lošijih uslova zaposlenja (prekarijat, kratkoročni ugovori bez produžetka radnog odnosa i sl.). Pokazalo se da su to globalne karakteristike tržišta rada mladih tokom pandemije. Međutim, i pre pandemije, mladima je bilo teško da dobiju takvo radno mesto koje bi podrazumevao da je uvođenje u posao kod poslodavca praćeno adekvatnim obukama (Ognjenović, 2015, 2018a).

Za Srbiju je urađen daleko manji broj studija i radova sa fokusom na karakteristike tržišta rada tokom pandemije COVID-19. Jedno od izuzetaka je istraživanje koje je sproveo SeCons, na samom početku drugog kvartala 2020. godine, sa namerom da ispita uticaj krize sa rodnog aspekta na gubitak posla, razlike u izloženosti riziku od zaraze, kao i na uslove rada (SeCons, 2020). Rezultati istraživanja su pokazali da su i žene i muškarci pogođeni krizom, međutim, u nekim slučajevima, zbog specifičnosti delatnosti u kojoj su zaposlene, žene su bile više izložene riziku od zaraze. Žene su takođe bile više izložene riziku od gubitka posla, bilo da je reč o preduzetnicama ili o ženama zaposlenim u privatnom sektoru. Takođe, i žene i muškarci su više izloženi riziku od gubitka posla ukoliko rade na poslovima u trgovini na veliko i malo i popravci motornih vozila, pružanja usluga smeštaja i ishrane i u prerađivačkoj industriji.

Pavlović, Bodroža i Vukmirović (2020) analiziraju slabosti i pretnje kojima je izložena radna snaga u Srbiji, uzimajući u obzir kretanja ključnih makroekonomskih indikatora i pokazatelja tržišta rada. Autori zaključuju da su pod većim rizikom od uticaja krize izazvane pandemijom COVID-19 ekonomski sektori u kojima se dobar deo poslova obavlja na radnom mestu, kada je reč o proizvodnim delatnostima, ili uz interakciju većeg broja ljudi, u slučaju uslužnog sektora. U te sektore se ubrajaju prerađivačka industrija, trgovina na veliko i malo i popravka motornih vozila, usluge smeštaja i ishrane, kao i poslovanje nekretninama. U prilog ovim zaključcima idu i rezultati onlajn istraživanja koje je obuhvatilo srednja preduzeća u Srbiji, a koje su sprovele Beraha i Đuričin (2020). Istraživanje pokazuje da je kriza uticala na poslovanje srednjih preduzeća na različite načine. U zavisnosti od delatnosti kojom se bave, jedan broj tih preduzeća je preneo poslovanje na rad od kuće, neka su se susrela sa padom likvidnosti i smanjenim mogućnostima korišćenja poslovnih kapaciteta, poremećajima u lancu snabdevanja, isplatama zarada, smanjenim časovima rada i sličnim problemima.

U proletnjem izveštaju Svetske banke za zemlje Zapadnog Balkana navodi se da je tržište rada Srbije tokom pandemije, poredeći ga sa tržištima rada ostalih zemalja, pokazalo veliku otpornost (World Bank, 2021). A, kao osnovni razlozi, navode se mere u okviru programa fiskalnih stimulansa koje je Vlada Republike Srbije obezbedila za preduzeća koja posluju u formalnom sektoru, pod uslovom da su u stanju da osiguraju stalnost broja zaposlenih ili da ne dozvole pad broja zaposlenih veći od 10% od ukupnog broja radnika. Stoga, zaključuje se u izveštaju Svetske banke, najviše posledica usled pandemije COVID-19 trpe zaposleni u neformalnom sektoru, kao i mladi, čija je nezaposlenost rasla tokom prve godine krize. Pored toga, u OECD-ovom pregledu za

zemlje jugoistočne Evrope, navodi se da su u Srbiji turizam, transport i logistika krizom najjače pogođeni ekonomski sektori (OECD, 2020, 2021).

METODI I PODACI

Metodološki pristup koji je primenjen u radu se bazira na primeni statističke analize podataka o tržištu rada u Srbiji, izvođenju relevantnih kauzalnosti i tumačenju uočenih zakonitosti. U tu svrhu koriste se podaci iz relevantnih statističkih istraživanja u zemlji, među koje se ubrajaju Anketa o radnoj snazi, Anketa poslodavaca, kao i podaci registara, kao što su podaci Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja (CROSO) i Statističkog poslovnog registra o registrovanoj zaposlenosti, koje objavljuje Republički zavod za statistiku. Ovi podaci su dopunjeni podacima Nacionalne službe za zapošljavanje u segmentu koji se odnosi na posredovanje u zapošljavanju nezaposlenih lica, kao i na kretanje broja korisnika novčane naknade, kao indikativnih pokazatelja uticaja krize na tražnju za radnom snagom. Takođe, jednim delom analiza se zasniva i na komparaciji izabranih pokazatelja na tržištu rada koje objavljuje Eurostat, sa posebnim osvrtom na uticaj pandemije COVID-19.

Metodološki pristup analizi podataka može da se sažme na sledeći način.

Analizom relevantnih podataka ukazaće se na neke specifične aspekte tržišta rada na koje bi mogla da utiče pandemija COVID-19. Stoga se jedan od bazičnih pristupa zasniva na dekompoziciji stanovništva radnog uzrasta na grupe prema ekonomskoj aktivnosti. Urađeno je poređenje izabranih pokazatelja sa Eurostat-ovim podacima da bi se dobila šira slika uticaja trenutne pandemije. U tu svrhu RZS od 2020. godine objavljuje i pokazatelj zastoja na tržištu rada, koji predstavlja udeo četiri kategorije stanovništva (nezaposlene, zaposlene sa radnim vremenom kraćim od punog tražilaca zaposlenja koji ne mogu da rade, kao i onih koji bi mogli da rade, ali ne traže posao) u proširenoj radnoj snazi koju čine zaposleni, nezaposleni i potencijalna radna snaga.⁹ Osim toga, kao dopuna ovoj analizi, daje se osvrt i na kvartalno kretanje registrovane zaposlenosti.

⁹ Podaci za prvi i drugi kvartal 2021. godine se analiziraju zasebno zbog promenjene metodologije sprovođenja ARS istraživanja i obuhvata kategorija stanovništva koje ulaze u osnovne formule pri izračunavanju ključnih pokazatelja tržišta rada. O novoj metodologiji ARS-a više na mrežnoj stranici RZS-a: <https://www.stat.gov.rs> (pristupljeno: 18.10.2021).

Tamo gde je poželjno i gde je moguće uporediti raspoložive podatke, a imajući u vidu činjenicu da je kriza i dalje prisutna, analiza se fokusira na poređenje kvartalnih podataka. Samo u iznimnim slučajevima upoređuju se podaci na godišnjem nivou, kako bi se posmatrale cele serije podataka. Upoređuje se kvartal tekuće godine sa istim periodom prethodne godine $\{ Y [Q_{(I,2020)}] / Y [Q_{(I,2019)}], \dots, Y [Q_{(IV,2020)}] / Y [Q_{(IV,2019)}] \}$, isto se odnosi i na godišnje serije podataka (Y_{2020} / Y_{2019}) , tako da se rast (+) ili pad (-) pojave izražava kroz procentualnu promenu ($\% \Delta$) u odnosu na prethodnu godinu.

REZULTATI I DISKUSIJA

Trendovi na tržištu rada tokom pandemije COVID-19

U tabeli 1 je dat sumarni prikaz kretanja aktivnog (zaposlenih i nezaposlenih) i neaktivnog stanovništva Srbije starosti 15 i više godina tokom 2020. godine. Na bazi apsolutnih pokazatelja i poređenja kroz kvartale tekuće godine, može se zaključiti da je u drugom kvartalu 2020. godine uticaj pandemije COVID-19 bio najsnažniji. To se ogleda u padu aktivnog stanovništva (-120,6 hilj.), pri čemu je taj pad bio izraženiji kod nezaposlenih (-87,4 hilj.), nego kod zaposlenih (-33,2 hilj.). Takođe, dobar deo ovog kontingenta izašao je sa tržišta rada i prešao u neaktivnost koja je porasla za 113,1 hilj. Stopa tranzicije nezaposlenih u neaktivnost je bila najveća u drugom kvartalu 2020. godine i iznosila je 41,8%, dok je, poređenja radi, u EU-27 bila daleko sporija i iznosila je 34,5%.¹⁰ Međutim, pad aktivnosti je bio samo kratkoročan i nije se odrazio na dublju depresiju tržišta rada, budući da je u poslednjem kvartalu 2020. godine radna snaga bila veća nego na početku godine.

Tabela 1. Kretanje zaposlenosti, nezaposlenosti i neaktivnosti u 2020. godini

Pokazatelj	Q (I,2020)	Q (II,2020)	Q (III,2020)	Q (IV,2020)
Zaposleni, 10 ³	2877,4	2844,2	2936,6	2920,9
Nezaposleni, 10 ³	310,3	222,9	292,0	321,0
Aktivni, 10 ³	3187,7	3067,1	3228,6	3241,9
Neaktivni, 10 ³	2717,8	2830,9	2661,8	2640,9
Pokazatelj	$\frac{Q_{(I,2020)}}{Q_{(I,2019)}}$	$\frac{Q_{(II,2020)}}{Q_{(II,2019)}}$	$\frac{Q_{(III,2020)}}{Q_{(III,2019)}}$	$\frac{Q_{(IV,2020)}}{Q_{(IV,2019)}}$
Zaposleni, % Δ	2,4	-2,5	-0,1	-0,6

¹⁰ Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/data>. Pristupljeno: 18.10.2021.

Nezaposleni, %Δ	-19,8	-33,3	-5,3	2,2
Aktivni, %Δ	-0,3	-5,6	-0,6	-0,3
Neaktivni, %Δ	-0,7	5,7	-0,4	-0,7

Izvor: RZS, <https://www.stat.gov.rs>. Pristupljeno: 18.10.2021.

Ukoliko se posmatraju promene po kvartalima 2020. u odnosu na 2019. godinu, interpretacija trendova na tržištu rada je drugačija. Naime, zaposlenost je rasla samo u prvom kvartalu 2020. u odnosu na isti kvartal 2019., dok je u prva dva kvartala značajno redukovan broj nezaposlenih, koji je u drugom kvartalu 2020. iznosio i do 1/3 ukupnog broja nezaposlenih iz prethodne godine. To je povećalo neaktivnost za 5,7%. U 2020. godini, radna snaga nije dostigla nivo iz 2019., pri čemu je najoštrije pad bio u drugom kvartalu 2020.

Uticaj pandemije COVID-19 se nije jednako odrazio na položaj žena i muškaraca na tržištu rada, te bi se moglo zaključiti da nije delovao u pravcu ublažavanja postojećih nejednakosti. Nezaposlenost muškaraca je više smanjena nego nezaposlenost žena u prvom kvartalu 2020. godine, dok je kod žena smanjenje broja nezaposlenih u drugom kvartalu 2020. iznosilo više od 1/3 ukupno nezaposlenih žena iz istog kvartala prethodne godine. I kod muškaraca (7,7%) i kod žena (4,4%) to se odrazilo na značajan rast neaktivnosti. U poslednjem kvartalu 2020., položaj žena se dodatno pogoršao, budući da je zaposlenost smanjena za 1,1%, dok je kod muškaraca pad iznosio 0,2%. U drugom kvartalu 2020. godine, pri najdubljem padu radne snage, 40,1% nezaposlenih muškaraca je izašlo sa tržišta rada, dok je kod žena ovaj pokazatelj iznosio 43,6%. Prosek na nivou EU-27 iznosio je 31,9% za muškarce i 37,3% za žene, ukazujući na bržu stopu posezanja za neaktivnošću kod žena, što je najverovatnije rezultat zastoja u dinamici traženja posla, kao odgovor na odlaganje poslodavaca da zaposle nove radnike u sektorima koji su više pogođeni krizom.¹¹ Rezultati analiza za evropsko tržište rada ukazuju na trend usporavanja u odnosu na period pre krize, što je posledica smanjenog interesa nezaposlenih da traže posao, ali i manje tražnje za radnom snagom (van der Wielen & Barrios, 2021).

Stopa zaposlenosti muškaraca u 2020. godini je ostala nepromenjena i iznosila je 56,6%, dok je stopa zaposlenosti žena sa 41,9% porasla na 42,1% (RZS, 2020, 2021). Međutim, u apsolutnom izrazu zaposlenost muškaraca je smanjena, a žena blago povećana, što se

¹¹ Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/data>. Pristupljeno: 18.10.2021.

odrazilo na oštrij pad broja nezaposlenih žena, ali i na sporiji izlazak iz radne snage. Drugim rečima, u razlikama između stopa aktivnosti i neaktivnosti muškaraca i žena nema značajnijih promena, implicirajući da rodni jaz u zaposlenosti ostaje stabilan. Novi podaci za prva dva kvartala 2021. ne ukazuju na značajnija pomeranja u pravcu zatvaranja postojećih razlika u muškoj i ženskoj radnoj snazi. Međutim, kod obe grupe učesnika na tržištu rada, uočava se porast aktivnosti, koji se odražava na blagi rast zaposlenog i pad nezaposlenog stanovništva.

Jednim delom objašnjenje za sporiji pad zaposlenosti žena tokom pandemije COVID-19 može da se dovede u vezu sa smanjenjem broja časova rada i radom od kuće. U 2020. godini žene u Srbiji su se češće opredeljivale za rad od kuće (8,8% u odnosu na sve zaposlene žene) nego muškarci (5,8%). Prosek na nivou Srbije je iznosio 7,2%, dok je u EU-27 čak 12,2% svih zaposlenih radilo od kuće. S druge strane, najviše zaposlenih muškaraca i žena odsustvovalo je sa posla tokom drugog kvartala 2020. (9,5% naspram 14,7%), tako da je u Srbiji prosečna stopa odsustva sa posla iznosila 11,8%, a u EU-27 gotovo $\frac{1}{5}$ zaposlenih.¹²

Kretanje osnovnih indikatora na tržištu rada u prva dva kvartala 2020. i 2021. godine (tabela 2), ilustruje prilagođavanje tržišta u uslovima restriktivnih mera koje su snažno uticale na realni sektor. Iako, zbog promenjene metodologije, po kojoj se sprovodi ARS istraživanje od 2021. godine, direktno poređenje kretanja na tržištu rada sa 2020. godinom nije moguće, ipak se uočavaju blage preraspodele u aktivnom i neaktivnom stanovništvu. Nova metodologija donela je i više stope nezaposlenosti. Radna snaga je povećana, usled bržeg rasta broja zaposlenih, dok je stanovništvo van radne snage smanjeno. Jednim delom ova pojava može da se objasni ekonomskim merama pomoći preduzećima u formalnom sektoru koja je ublažila pad zaposlenosti.

Tabela 2. Kretanje osnovnih indikatora na tržištu rada u prva dva kvartala 2020. i 2021. godine

Pokazatelj	Q (I,2020)	Q (II,2020)	Q (I,2021)	Q (II,2021)
ARS (15 godina i više)				
Stopa zaposlenosti, %	48,7	48,2	46,3	48,3
Stopa nezaposlenosti, %	9,7	7,3	12,8	11,1

¹² Ovi podaci su preuzeti sa Eurostat-a: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/data>. Pristupljeno: 18.10.2021.

Stopa aktivnosti, %	54,0	52,0	53,1	54,3
Stopa neaktivnosti, %	46,0	48,0	46,9	45,7
Registrovana zaposlenost				
Broj zaposlenih, 10 ³	2186,8	2197,1	2248,2	2270,394
Promena broja zaposlenih u odnosu na isti kvartal prethodne godine, %Δ	1,2	1,6	2,0	3,3

Izvor: RZS ARS, <https://www.stat.gov.rs> (pristupljeno: 18.10.2021.) i saopštenja o registrovanoj zaposlenosti, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Html/G20211100.html> (pristupljeno: 18.10.2021.).

Kretanje registrovane zaposlenosti ide u prilog ovim zaključcima, budući da je broj zaposlenih radnika, prema administrativnim izvorima registara, bio veći za 61,4 i 73,3 hilj., u prvom i drugom kvartalu 2021. godine. Najveći deo rasta registrovane zaposlenosti otpada na zapošljavanje u pravnim licima, u kojima je zaposleno 53,7 i 61,2 hilj. novih radnika u prva dva kvartala 2021. godine. Značajan komplementarni izvor podataka o kretanju očekivane zaposlenosti u Srbiji je Anketa poslodavaca. Prema ovom istraživanju, u 2020. godini očekivao se rast broja novozaposlenih od 3,1% (NSZ, 2020). Međutim, u 2020. godini ovo istraživanje nije sprovedeno, tako da nedostaje orijentir u kojem pravcu će privatni poslodavci usmeriti svoju buduću tražnju.

Poređenje Srbije sa zemljama Evropske unije ipak govori u prilog činjenici da je srpsko tržište rada u značajnom zastoju usled uticaja pandemije COVID-19. Srbija se ubraja u evropske zemlje sa najvećim učešćem zastoja u proširenoj radnoj snazi, koju pored zaposlenih i nezaposlenih čini i potencijalna radna snaga. Od zemalja EU-27, slični trendovi na tržištu rada karakteristični su za zemlje južne Evrope, Španiju, Italiju i Grčku. U poređenju sa Srbijom, Crna Gora ima snažniji i dugoročniji zastoj tržišta rada, dok je tržište rada Severne Makedonije otpornije i prema ovom pokazatelju najbliže je proseku EU-27 (tabela 3). Ovi zaključci se naslanjaju i na analizu nezaposlenosti i neaktivnosti na nivou pojedinačnih zemalja EU-27, koja je pokazala da su, izuzev u južnoj Evropi i baltičkim zemljama, tržišta rada uglavnom otporna na uticaj pandemije COVID-19 (Baert, 2021).

Tabela 3. Uporedni pregled zastoja na tržištu rada, % od proširene radne snage

Zemlja	2019	2020				2021
	Q1	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1
EU-27 od 2020.	12,7	13,0	14,6	14,4	13,9	14,8
Belgija	11,4	11,1	11,5	12,0	12,0	14,8
Bugarska	7,7	7,9	9,8	9,0	9,2	16,6
Češka	2,9	2,9	3,6	3,7	4,0	13,4
Danska	9,9	10,1	10,8	10,8	10,5	10,1
Nemačka	7,3	8,8	9,0	8,9	8,6	4,4
Estonija	7,5	8,8	11,0	11,9	11,8	11,1
Irska	11,3	11,7	16,3	14,9	14,2	8,5
Grčka	24,0	23,1	24,9	24,1	23,7	11,5
Španija	21,9	22,4	25,8	25,6	24,8	17,6
Francuska	16,2	15,4	17,2	16,9	16,2	25,1
Hrvatska	12,0	12,6	14,2	13,3	14,4	25,2
Italija	20,7	20,7	23,6	22,8	21,6	15,9
Kipar	12,9	13,2	14,6	15,5	15,4	13,9
Letonija	11,5	14,4	13,9	13,3	13,8	25,0
Litvanija	8,6	9,8	10,9	11,8	12,1	15,9
Luksemburg	10,1	11,5	12,2	12,7	10,8	16,1
Mađarska	6,1	6,6	8,8	7,7	7,6	12,1
Malta	5,9	5,9	6,3	6,7	6,7	12,1
Holandija	9,1	9,0	10,3	10,2	10,4	8,2
Austrija	9,6	10,6	13,7	12,4	12,6	6,1
Poljska	5,8	5,8	6,1	6,0	6,0	13,0
Portugal	12,1	12,4	13,9	14,7	13,6	13,8
Rumunija	6,5	6,3	8,3	8,4	8,1	6,7
Slovenija	6,2	6,8	7,7	8,0	8,2	13,7
Slovačka	8,0	8,3	9,0	9,3	9,7	9,7
Finska	13,1	13,3	15,3	15,0	15,0	11,5
Švedska	11,6	11,9	13,9	14,4	14,1	9,8
Velika Britanija	8,4	8,6	11,7	11,6	15,7	15,4
Island	8,7	8,7	10,0	10,3	9,9	15,4
Norveška	13,6	13,8	15,2	15,4	15,3	:
Švajcarska	25,6	25,9	30,7	30,2	31,0	11,7
Crna Gora	23,1	22,2	24,3	23,9	24,0	:
Severna Makedonija	19,0	19,3	19,9	18,9	18,7	:

Srbija	18,0	20,1	25,8	23,3	24,3	:
Turska	11,4	11,1	11,5	12,0	12,0	:

Napomena: Populacija starosti 20-64 godine.

Izvor: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/data>.

Pristupljeno 18.10.2021.

Slabljenje funkcionisanja tržišta rada uočava se i pri analizi podataka registra NSZ (2020, 2021). Naime, broj novoprijavljenih na evidenciju NSZ u 2020. godini je iznosio 27,6 hilj., što predstavlja smanjenje od 3,4 hilj. u odnosu na 2019. Prijavljena slobodna radna mesta su opala na 62,4 hilj. ili za 31,4 hilj., dok je sa evidencije NSZ zaposleno 208,1 hilj. lica ili 35,3 hilj. manje nego 2019. godine. Smanjen je i prosečan broj korisnika novčane naknade tokom 2020. godine na 32,4 hilj. lica. Međutim, trend smanjenja broja korisnika novčane naknade nije nužno povezan samo sa trenutnom krizom, budući da se broj korisnika novčane naknade rapidno smanjuje i skoro je prepolovljen u odnosu na 2014. godinu.

Sektorska analiza zaposlenosti tokom pandemije COVID-19

Pandemija COVID-19 nije bila neutralna kada je reč kretanju zaposlenosti po ekonomskim sektorima. Tokom 2020. godine, njen uticaj na zaposlenost po sektorima je bio asimetričan, tako da su neki sektori bili više a neki manje pogođeni krizom usled smanjene tražnje. U tabeli 4 je dat pregled ekonomskih sektora u kojima je smanjena zaposlenost, a u koje se ubrajaju poljoprivreda, upravljanje otpadom i neke poslovne uslužne delatnosti, kao što su aktivnosti vezane za ishranu i smeštaj, transport, finansije i osiguranje i poslovanje nekretninama. Udeo ovih sektora u ukupnoj zaposlenosti sa 29,3% 2019. smanjen je na 27,2% 2020. godine. Ukoliko se ovim delatnostima doda sektor države, zdravstvena i socijalna zaštita, kao i umetnost i zabava smanjenje broja zaposlenih se povećava za dodatnih 4,2 hilj. lica. Teško je zamisliti da će veći broj lica koja su izgubila radno mesto zbog smanjenog obima posla potražiti zaposlenje u nekom drugom sektoru. To bi zahtevalo dodatne troškove i ulaganja u resurse (ljudski, fizički ili organizacioni kapital), kojima bi poslodavci morali da se izlože, naročito, uzimajući u obzir poslovnu neizvesnost i produženi uticaj krize koja je u toku (Beraha & Đuričin, 2020; SeCons, 2020).

S druge strane, građevinarstvo, informisanje i komunikacije, trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, administrativne i pomoćne uslužne delatnosti, zabeležile su

porast broja zaposlenih tokom 2020. godine. Broj zaposlenih u ovim delatnostima povećan je za 43,9 hilj., međutim, njihov udeo u ukupnoj zaposlenosti iznosi tek nešto manje od 1/4 (RZS, 2021). U prerađivačkoj industriji, koja ima ponder od 18,7% u ukupnoj zaposlenosti, bez obzira na procene o smanjenju obima proizvodnje i prestanku rada pojedinih preduzeća (OECD, 2020), nije bilo značajnijih promena u broju zaposlenih.

Tabela 4. Sektorska raspodela zaposlenosti 2019-2020.

Sektori sa smanjenim brojem zaposlenih	$\Delta_{2020-2019}$	$\frac{\%Y_{2019}}{\Sigma Y_{2019}}$ /	$\frac{\%Y_{2020}}{\Sigma Y_{2020}}$ /
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo D Snabdevanje električnom energijom, gasom i parom E Snabdevanje vodom i upravljanje otpadnim vodama H Saobraćaj i skladištenje I Usluge smeštaja i ishrane K Finansijske delatnosti i delatnosti osiguranja L Poslovanje nekretninama	↓61,8 hilj.	29,3%	27,2%

Izvor: RZS, ARS 2020., 2021.

Sektorske neravnoteže su dugogodišnja karakteristika tržišta rada u Srbiji. Nakon svetske finansijske krize, neusklađenosti na tržištu rada najviše je doprinosila prerađivačka industrija, kao i trgovina na veliko i malo i popravka motornih vozila, a u određenoj meri i sektor finansijskih usluga (Ognjenović, 2013). S druge strane, neusklađenost između raspoloživih i traženih veština radne snage najčešće smanjuje šanse da nađu posao nezaposlenim licima sa srednjim nivoom obrazovanja (Ognjenović, 2018b). Međutim, budući da lica sa srednjim nivoom obrazovanja imaju najveći ponder u ukupnoj zaposlenosti, to se i najveći broj zapošljavanja tokom godine ostvari u ovoj obrazovanoj grupi. U 2020. godini zaposleno je 24,9 hilj. lica više sa srednjim obrazovanjem, a veći deo nezaposlenosti se prelio ka grupi lica sa nižim nivoom obrazovanja, čija zaposlenost je smanjena za 25,5 hilj. u odnosu na 2019. godinu (RZS, 2021).

Tabela 5. Raspodela zaposlenosti po grupama zanimanja

Grupe zanimanja sa smanjenim brojem zaposlenih	$\Delta_{2020-2019}$	$\frac{\%Y_{2019}}{\Sigma Y_{2019}}$ /	$\frac{\%Y_{2020}}{\Sigma Y_{2020}}$
Inženjeri, stručni saradnici i tehničari Uslužna i trgovačka zanimanja Poljoprivrednici, šumari, ribari i srodni Rukovaoci mašinama i postrojenjima, monter i vozači Jednostavna zanimanja	↓40,3 hilj.	63,2%	61,9%

Izvor: RZS, ARS 2020., 2021.

Tehnička i uslužna zanimanja, poljoprivrednici, radnici u pogonima, monter, vozači, kao i jednostavna zanimanja, ubrajaju se u grupe zanimanja koja su na kraju 2020. godine imala negativan saldo broja zaposlenih (tabela 5). Sa smanjenjem od 40,3 hilj. lica najviše su uticale na pad broja zaposlenih, a njihov udeo u ukupnoj zaposlenosti se smanjio na 61,9% u 2020. godini. S druge strane, najveći rast zaposlenosti od 17,8 hilj. je ostvaren u grupi zanimanja zanatlije i srodni radnici (RZS, 2021). Očekivanja poslodavaca o potencijalnom zapošljavanju u 2020. godini su bila drugačija, a data su iz perspektive rezultata poslovanja u 2019. godini (NSZ, 2020). Tražnja veća od prosečne očekivala se za grupe uslužnih i zanatskih zanimanja, stručnjake, službenike i radnike na administrativnim poslovima, kao i za jednostavna zanimanja. Ukoliko se ovi podaci uporede sa rezultatima ARS-a za 2020. godinu, očekivana tražnja za radnicima uslužnih i jednostavnih zanimanja je bila manja od stvarnih potreba tržišta.

ZAKLJUČAK

U radu se analizira uticaj krize, nastale usled pandemije COVID-19, na funkcionisanje tržišta rada u Srbiji, sa osnovnim ciljem da se identifikuju trendovi na tržištu rada i ukaže na poslove, zanimanja i ekonomske sektore na koje je kriza najviše uticala. Iako je pandemija COVID-19 još uvek u jeku i ne mogu da se daju konačne procene njenog uticaja, kao ni pravac budućeg delovanja, mnogi radovi u kojima se analizira ova tema, trenutnu krizu upoređuju sa globalnom finansijskom krizom koja je izazvala pomeranja i institucionalne promene na tržištima rada diljem sveta (van der Wielen & Barrios, 2021; Guerrieri i dr., 2020; Bloom i dr. 2020). Kada je u pitanju uticaj krize na tržište rada, navode se različite procene o njenim dosadašnjim efektima. Tako se npr. procenjuje da je u 2020. godini globalno smanjenje broja časova rada ekvivalentno gubitku 198 mil.

poslova sa punim radnim vremenom (van der Wielen & Barrios, 2021), kao i da je u EU-27 45 mil. poslova pod velikim rizikom od gašenja (Pouliakas & Branka, 2020). Za Srbiju su prve procene ukazivale da je više desetina hiljada zaposlenih prešlo na rad od kuće, kao i da većina malih i srednjih preduzeća očekuje negativan uticaj krize na poslovanje, naročito ukoliko su njihove aktivnosti vezane za sektore infrastrukture, saobraćaja i turizma (OECD, 2020). Kraj 2020. godine u Srbiji, obeležio je realni pad BDP-a od 1%, ali i smanjenje stope nezaposlenosti na 9% i porast stope zaposlenosti na 49,1% (NBS, 2021; RZS, 2021).

Pošto su iskustva prethodnih kriza ukazivala na disperziju njihovih uticaja, za pandemiju COVID-19 se takođe očekivalo da će imati asimetrične efekte, ne samo na različite ekonomske sektore, već i na zanimanja, pa samim tim i na različite grupe radnika. Finansijska kriza iz 2008. godine je imala odloženi efekat na tržište rada, pa su se negativni uticaji ispoljavali tek od 2009. godine (Ognjenović, 2013). Većini evropskih zemalja, ali i Srbiji trebalo je više godina da se stope nezaposlenosti vrate na nivo pre krize. Zbog izmenjene metodologije sprovođenja ARS istraživanja u 2021. godini, bilo bi neprecizno upoređivati stope nezaposlenosti ostvarene u prva dva kvartala 2021. sa njihovom realizacijom iz istog perioda 2020. godine. Međutim, sasvim je izvesno da su stope nezaposlenosti veće, kao i da je aktivnost povećana, usled bržeg rasta broja zaposlenih, dok je stanovništvo van radne snage smanjeno.

Jednim delom trenutno stanje može da se objasni ekonomskim merama pomoći građanima i privredi koje su ublažile trendove na tržištu rada i sprečile pad zaposlenosti. To se pre svega odnosi na pomoć privrednim subjektima koji posluju u formalnom sektoru i koji su u stanju da osiguraju stalnost broja zaposlenih ili da ne dozvole pad broja zaposlenih veći od 10% od ukupnog broja radnika (World Bank, 2021). Međutim, i pored toga, zaposleni u neformalnom sektoru do kojih ne mogu da dokuče ove mere, kao i mladi, bez prethodnog radnog iskustva, trpe najviše posledica usled pandemije COVID-19. Sličan zaključak izvodi se i na bazi kretanja registrovanog broja nezaposlenih, kao i smanjenja broja tražilaca zaposlenja, ali i lica koja su korisnici novčane naknade.

Mere aktivne politike na tržištu rada su ostale uglavnom slabijeg odgovora na uslove izazvane krizom, a u nekim slučajevima, zbog potrebe za redistribucijom raspoloživih sredstava, direktni oblici pomoći određenim grupama na tržištu rada su smanjivani (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 2021). Posebne mere

podrške zapošljavanju mladih koje sprovodi NSZ, realizovane su u smanjenom obimu. To će se sigurno odraziti na realizaciju i planiranje aktivnih mera za naredna razdoblja. Dosadašnje iskustvo sa uticajem krize, ukazuje na potrebu planiranja mera sa srednjoročnom perspektivom, koje bi uz direktnu podršku određenim ekonomskim sektorima, podrazumevale stavljanje većeg pondera na podsticanje aktivnosti i unapređenje veština koje direktno doprinose rastu zaposlenosti.

ZAHVALNOST

Ovaj rad je finansijski podržalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i nastao je u okviru naučnoistraživačke delatnosti Instituta ekonomskih nauka.

LITERATURA

1. Baert, S. (2021). What Shifts Did Covid-19 Year 2020 Bring to the Labour Market in Europe? U štampi *Applied Economics Letters*, <https://doi.org/10.1080/13504851.2021.1959893>.
2. Beraha, I., Đuričin, S. (2020). The Impact of Covid-19 Crisis on Medium-sized Enterprises in Serbia. *Economic Analysis*, 53(1), 14-27, <https://www.library.iien.bg.ac.rs/index.php/ea/article/view/1264/1083>.
3. Bloom, N., Bunn, P., Mizen, P., Smietanka, P., Thwaites, G. (2020). The Impact of Covid-19 on Productivity. *NBER Working Papers* 28233, National Bureau of Economic Research, Inc. Preuzeto sa: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w28233/revisions/w28233.revo.pdf. Pristupljeno: 10.10.2021.
4. Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/covid-19/data>. Pristupljeno: 18.10.2021.
5. Farooq, R., Sultana, A. (2021). The Potential Impact of the COVID-19 Pandemic on Work from Home and Employee Productivity. U štampi *Measuring Business Excellence*. <https://doi.org/10.1108/MBE-12-2020-0173>.
6. Guerrieri, V., Lorenzoni, G., Straub, L., Werning, I. (2020). Macroeconomic Implications of COVID-19: Can Negative Supply Shocks Cause Demand Shortages. *NBER Working Papers* 26918, National Bureau of Economic Research, Inc. Preuzeto

- sa: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26918/w26918.pdf.
Pristupljeno: 10.10.2021.
7. ILO. (2021). *An update on the youth labour market impact of the COVID-19 crisis*. ILO Statistical Brief. Preuzeto sa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/briefingnote/wcms_795479.pdf. Pristupljeno: 10.10.2021.
 8. ILO. (2020). *COVID-19: Public employment services and labour market policy responses*. ILO Statistical Brief. Preuzeto sa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_753404.pdf. Pristupljeno: 10.10.2021.
 9. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. (2021). *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja za 2020. godinu*. Preuzeto sa: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sektor-za-rad-i-zaposljavanje-o>. Pristupljeno: 10.10.2021.
 10. Nacionalna služba za zapošljavanje [NSZ]. (2020). *Anketa poslodavaca 2019/2020. godine*. Beograd: NSZ, mart 2020. Preuzeto sa: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/14/14362_anketa_poslodavaca_2019__godine.pdf. Pristupljeno: 10.10.2021.
 11. Nacionalna služba za zapošljavanje. (2020-2021). *Statistički bilten NSZ, različiti brojevi*. Beograd: NSZ, (I-XII) 2020 – (I-III) 2021. Preuzeto sa: http://www.nsz.gov.rs/live/dokumenti/statisti_ki_bilteni_nsz.cid667. Pristupljeno: 18.10.2021.
 12. Narodna banka Srbije. (2021). *Makroekonomska kretanja u Srbiji*. Preuzeto sa: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/finansijska-stabilnost/prezentacije/prezentacija_invest.pdf. Pristupljeno: 18.10.2021.
 13. OECD. (2021). *The COVID-19 Crisis in Serbia*. Preuzeto sa: <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Serbia.pdf>. Pristupljeno: 10.10.2021.
 14. OECD. (2020). *The COVID-19 Crisis in Serbia*. Preuzeto sa: <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Serbia-archive.pdf>. Pristupljeno: 10.10.2021.

15. Ognjenović, K. (2018a). Training Intentions and Skills Needs in the Private Sector Companies in Serbia. *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, 10(1-2), 68-85, <https://doi.org/10.28934/jwee18.12.pp68-85>.
16. Ognjenović, K. (2018b). Skills Development and Sustainable Employment During Transition in Serbia, u: *Sustainable Growth and Development in Small Open Economies* (ur. I. Ljumović, A. Éltető), str. 235-250. Budimpešta: Institute of World Economics, <http://www.library.ien.bg.ac.rs/index.php/zb/article/view/579/499>.
17. Ognjenović, K. (2015). On-the-Job Training and Human Resource Management: How to Improve Competitive Advantage of an Organization? *Organizacija*, 48(1), 57-70, <https://doi.org/10.1515/orga-2015-0005>.
18. Ognjenović, K. (2013). Employment and the Functioning of the Labour Market in Serbia, u: *Economic Science on the Crossroad* (ur. I. Stošić, S. Redžepagić, H. Hanić, C. Berthomieu, J.S. Andrade), *International Thematic Proceedings*, str. 589-600. Beograd: Institut ekonomskih nauka, <http://ebooks.ien.bg.ac.rs/id/eprint/82>.
19. Pavlović, D., Bodroža, D., Vukmirović, V. (2020). The Economic Impact of the COVID-19 on the Serbia's Labor Market: Statistics and Facts. *Economic Analysis*, 53(1), 1-13, <https://doi.org/10.28934/10.28934/ea.20.53.1.pp1-13>.
20. Pouliakas, K., Branka, J. (2020). EU Jobs at Highest Risk of COVID-19 Social Distancing: Will the Pandemic Exacerbate Labour Market Divide? *IZA Discussion Paper Series* 13281. Preuzeto sa: <https://ftp.iza.org/dp13281.pdf>. Pristupljeno: 10.10.2021.
21. Republički zavod za statistiku [RZS], <https://www.stat.gov.rs>. Pristupljeno: 18.10.2021.
22. Republički zavod za statistiku [RZS]. (2021). Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji 2020, *Bilten br. 671*. Beograd: RZS. Preuzeto sa: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20215671.pdf>. Pristupljeno: 10.10.2021.
23. Republički zavod za statistiku [RZS]. (2020). Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji 2019, *Bilten br. 658*. Beograd: RZS. Preuzeto sa: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205658.pdf>. Pristupljeno: 10.10.2021.
24. Republički zavod za statistiku [RZS]. (2019-2021). *Registrovana zaposlenost, kvartalni podaci 2019-2021, različita saopštenja*. Beograd: RZS, I 2019 – I 2021.

-
- Preuzeto sa: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Html/G20211100.html>.
Pristupljeno: 18.10.2021.
25. SeCons. (2020). *Uticaj COVID-19 pandemije i mera za njeno sprečavanje na zaposlenost i uslove rada žena i muškaraca u Srbiji*. Beograd: SeCons. Preuzeto sa: <https://www.secons.net/files/publications/113-publication.pdf>. Pristupljeno: 10.10.2021.
26. Vlada Republike Srbije – Ministarstvo finansija. (2020). *Fiskalna strategija za 2021. godinu sa projekcijama za 2022. i 2023. godinu*. „Službeni glasnik RS“, br. 142/2020. Preuzeto sa: https://www.mfin.gov.rs//upload/media/uF6pUt_6016d7e313d28.pdf. Pristupljeno: 10.10.2021.
27. van der Wielen, W., Barrios, S. (2021). Economic Sentiment during the COVID Pandemic: Evidence from Search Behaviour in the EU. *Journal of Economics and Business*, 115(3), 1-18, <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2020.105970>.
28. World Bank. (2021). *Western Balkans Regular Economic Report No.19: Subdued Recovery*. Preuzeto sa: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35509/Subdued-Recovery.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Pristupljeno: 10.10.2021.